

Het Westen en Oosten op gelijk niveau

Een bijdrage aan het beeld van het Nederlandse handelen
ten tijde van de dekolonisatie van Indonesië

Studentnummer: 3999882

Naam: David Knaap

E-mailadres: d.d.knaap@students.uu.nl

Bachelorscriptie Taal & Cultuurstudies

Datum: 15 juni 2018

Naam docent: Drs. Erik Jacobs

Woorden: 7388

Samenvatting

In 1945 zette een deel van de Indonesische bevolking zich af tegen de Nederlandse heerschappij. De Nederlandse politiek wilde de macht in Indonesië echter behouden. Deze patstelling leidde tot een gewelddadige strijd. Het door de Nederlandse militairen gepleegde geweld in deze periode is veelvuldig in de belangstelling gekomen van historici. Deze toespitsing laat andere delen van de Nederlandse koloniale geschiedenis een onbegraasd terrein.

Het is vrijwel onbekend dat gelijktijdig met de onafhankelijkheidsstrijd door een burgerinitiatief uit Rotterdam in 1947 het Comité Adoptie Oost-Indonesië werd opgericht. Dit Comité wilde na de Tweede Wereldoorlog op alle mogelijke manieren steun verlenen aan de materiële en culturele wederopbouw van Indonesië. Het streefde naar een gelijkwaardige verstandhouding met de Indonesische bevolking. Ondanks dat het haar materiële en culturele doelen behaalde moest het noodgedwongen de werkzaamheden in 1959 beëindigen. Om te onderzoeken hoe dit succesvolle burgerinitiatief tot haar einde kwam, zijn onder meer persberichten, briefwisselingen en rapporten uit het Stadsarchief Rotterdam, betreffende het Comité Adoptie Oost-Indonesië aangewend.

Het zal blijken dat het Comité ondanks haar wens om buiten de politiek te blijven toch nadelige gevolgen ondervond van de gewapende strijd en de politieke ressentimenten tussen Nederland en Indonesië. De pogingen van Nederlandse burgers om de Nederlandse en de Indonesische bevolkingen te verenigen brengt echter een nuance aan in de nadruk op het geweld binnen de historiografie aangaande de dekolonisatie van Indonesië.

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Representatie van de dekolonisatie van Indonesië	2
Een nieuw perspectief.....	5
Hoofdstuk 1 : De koloniale voorgeschiedenis	7
1.1 Koloniaal paternalisme in Nederlands-Indië	7
1.2 De onafhankelijkheidsstrijd	9
Hoofdstuk 2 : Het Comité Adoptie Oost-Indonesië.....	11
2.1 Ontstaan, pijlers en filosofie.....	11
2.2 De rol van het Comité Adoptie Oost-Indonesië	12
2.3 De samenstelling en financiële organisatie van het Comité	14
2.4 De positie van het Comité binnen het Nederlandse kolonialisme	15
Hoofdstuk 3 : Het succes van het Comité	15
3.1 Het ontvangst en succes van het Comité in Indonesië	15
3.2 De succesvolle aanpak.....	17
Hoofdstuk 4 : Het einde van het Comité Adoptie Oost-Indonesië.....	20
4.1 De onafhankelijkheid en de politieke tegenwerkingen.....	20
4.2 Het werkloze Comité	21
4.3 Gevangen in de politieke strijd.....	24
Conclusie	25

Inleiding

“Ga zo door, ga zo door!!!!

De twaalf door u gebrachte blikjes verf brengen weer

nieuwe activiteit in ons handenarbeidlokaal”¹

Bovenstaande aanmoediging ontving het Rotterdamse Comité Adoptie Oost-Indonesië van een jongensschool uit Indonesië ten tijde van de gewelddadige onafhankelijkheidsoorlog.² Dit Comité, dat in 1947 door een burgerinitiatief tot stand kwam, wilde de schade van de Tweede Wereldoorlog in Indonesië herstellen door op diverse manieren steun te verlenen aan de materiële en culturele wederopbouw van Indonesië.³ Het Comité Adoptie Oost-Indonesië verscheen ten tonele op het moment dat het kolonialisme nog een grote rol speelde. Het moest zich staande zien te houden in de verslechterende politieke verhouding tussen Nederland en Indonesië. Ondanks dat een deel van de Indonesische bevolking het Nederlandse kolonialisme van zich af wilde schudden, wist het Comité een aanzienlijke bijdrage te leveren aan de wederopbouw van Indonesië. In deze scriptie maak ik het Comité zichtbaar om zodoende meer nuance aan te brengen in de representatie van de Nederlandse koloniale geschiedenis.

Representatie van de dekolonisatie van Indonesië

In de Nederlandse media was tijdens de gewelddadige Indonesische onafhankelijkheidsstrijd geen ruimte voor een evenwichtige voorstelling van zaken. In de media werd gesproken over “wederopbouw”, “samenwerking” en “gelijkheid”. Woorden als “oorlog” of “vijand” werden niet gebruikt.⁴ Met deze retoriek in de media trachtte de Nederlandse politiek steun te

¹ Bedankbrief 20 april 1950, Stadsarchief Rotterdam (SAR), 388 Comité Adoptie Oost-Indonesië (CAOI), inv. nr. 29. (Bedankbrieven)

² De Nederlandse Vrede en Orde Missie, had 100.000 Indonesische en 5.000 Nederlandse en doden als gevolg. IsGeschiedenis (versie 25/04/2018) <http://www.isgeschiedenis.nl/nieuws/politionele-acties-en-de-excessennota/> (19 juni 2012). Noot aan lezer: het huidige Indonesië zal met Nederlands-Indië woorden aangeduid wanneer gesproken word over de periode voor 1945. Na 1945 zal Indonesië worden gehanteerd.

³ Rapport, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 2. (Stukken betreffende het omzetten van het ‘Comité Adoptie’ in een Comité van goede betrekkingen Rotterdam/Oost-Indonesië). Noot aan lezer: met Comité verwijs ik in deze scriptie naar het Rotterdamse Comité Adoptie Oost-Indonesië.

⁴ Gerda Jansen Hendriks, ‘Een voorbeeldige kolonie: Nederlands-Indië in 50 jaar overheidsfilms, 1912-1962’ (Amsterdam 2015) 412. Gerda Jansen Hendriks, ‘Not a colonial war’: Dutch film propaganda in the fight against Indonesia, 1945–49’, *Journal of Genocide Research* 14. 3–4 (2012) 403-418., aldaar 409.

behouden bij het Nederlandse volk steun voor de gewapende strijd.⁵ De Nederlandse overheid schetste een positief beeld van het Nederlandse optreden in Indonesië.⁶ Het gevolg hiervan was dat de geweldsescalaties jarenlang buiten het bewustzijn van de Nederlandse bevolking is gebleven.

Het omslagpunt van de positieve representatie van de Nederlandse aanwezigheid in Indonesië vond plaats in 1969, toen de oorlogsveteraan Joop Hueting de Nederlandse oorlogsmisdaden opbiechtte. Zijn schuldbekentenis botste met het beeld dat door de Nederlandse autoriteiten gevormd was en gaf aanzet tot een nieuw perspectief op het handelen van de Nederlandse regering en militairen tijdens de onafhankelijkheidsoorlog.⁷ Al snel pakten historici dit op en zagen zij de noodzaak om de kwestie rondom het toegepaste geweld van de Nederlandse soldaten in kaart te brengen. Hierdoor veranderde de publieke opinie en kwam er een nieuw beeld over het Nederlandse handelen tussen 1945 en 1949.

Verschillende historici wilden vanaf 1969 het bestaande koloniale narratief onderzoeken. Deze historici kunnen geschaard worden onder de postkoloniale critici. Postkoloniaal criticus Robert Young definiëert postkoloniale kritiek als volgt: *“postcolonial critique focuses on forces of oppression and coercive domination that operate in the contemporary world”*.⁸ Dit betekent dat postkoloniale critici zich bezighouden met eigentijdse vraagstukken over onderdrukking, waaronder de doelbewust beperkte representatie van het Nederlandse gewelddadige koloniale verleden ook geschaard kan worden. Dit deden zij door nieuwe vragen te stellen en verder te kijken dan de nationale

⁵ Jansen Hendriks, 'Not a colonial war': Dutch film propaganda in the fight against Indonesia, 1945–49', 412.

⁶ Dit deed de Nederlandse regering met behulp van de 'telefoon en telegraafwet' waarmee negatieve berichten en beelden tegen kon worden gehouden. Joep van der Wiel, *Het nieuwe wonder: over het ontstaan van het Nederlandse omroepbestel, 1919-1930*. Doctoralscriptie Geschiedenis, Utrecht 2006). Dit werd ook gedaan met behulp van de werkzaamheden van Marinevoorlichtingsdienst (MARVO). De MARVO moest voorkomen dat de Nederlandse bevolking oorlogsfoto's te zien kreeg wanneer zij de dag- en weekbladen doorlas. Louis Zweers, *De gecensureerde oorlog: Militairen versus media in Nederland-indië 1945-1949*, 7 en 46. En anderszijds deed de overheid dit met behulp van staatspropaganda. Jansen Hendriks, 'Not a colonial war': Dutch film propaganda in the fight against Indonesia, 1945–49', 405.

⁷ Zijn bekentenis gaf aanzet tot een kort onderzoek naar het handelen van de Nederlandse regering en haar soldaten wat resulteerde in de Excessennota. Daaruit bleek dat er geen massageweld was toegepast door het leger: niet systematisch en niet op grote schaal. Bart Luttikhuis en Anthony Dirk Moses, ed., *Colonial counterinsurgency and mass violence: the Dutch Empire in Indonesia*. Routledge studies in the modern history of Asia 99 (London 2014) 64–90.

⁸ Robert Young, *Postcolonialism: an historical introduction* (zp 2004) 11. Frantz Fanon was met zijn boek *De verworpenen der aarde* (1961) een pionier van de postkoloniale kritiek. Hij ging in dit boek in op gevolgen van koloniale verhoudingen tijdens en na de dekolonisatie.

geschiedenis. Deze specialisatie van historici heeft als gevolg gehad dat het geweld de historiografie met betrekking tot de dekolonisatie van Indonesië is gaan domineren.⁹

Om weerstand te bieden aan de steeds grotere nadruk op geweld in de historiografie, hebben Nederlandse veteranen in 2010 geprobeerd het beeld bij te stellen. Zij vonden de overvloedige aandacht voor het geweld onterecht en wilden ook de humanitaire zijde van de missie Vrede en Orde, die volgens hen in de schaduw was komen te staan, opnieuw belichten. De veteranen grepen terug op het discours van de jaren 40 en 50. De veteranen beschrijven in het boek *Vrede en Orde* (2010) hoe de Nederlandse militairen hebben gestreden tegen de terreur van de republiek, aan wegen en bruggen hebben gewerkt en hoe zij hebben geholpen de economie weer op te bouwen.¹⁰ Omdat zij zich slechts tot de positieve kanten beperkten, leek hun beschrijving op de eerdere propaganda met betrekking tot de onafhankelijkheidsstrijd die in Nederland werd verspreid en is het beeld dat zij scheppen verre van evenwichtig.¹¹ Enkele voorbeelden van deze positieve beschrijvingen zijn: “de Nederlandse soldaten zijn moedig en slim”, “de soldaten zijn sterk gemotiveerd” en “de strijd is zinvol”.¹² Bovendien wordt er in dit boek vrijwel slechts oppervlakkig de medische hulp, het verspreiden van kleding en de herstelwerkzaamheden van bruggen besproken. Daarmee slaagt het boek er niet in een verdiepend perspectief te bieden.

In recentere jaren zijn er een aantal boeken verschenen, die specifiek ingaan op het geweld in deze periode, waaronder *De Brandende Kampongs Van Generaal Spoor* (2016) van historicus Rémy Limpach en *Soldaat in Indonesië* (2015) van historicus Gert Oostindie. Limpach komt met zijn uitgebreide literatuur- en archiefonderzoek tot de conclusie dat de geweldsmisdaden van de Nederlandse militairen tussen 1945 en 1949 geen excessen waren, maar structureel werden gepleegd.¹³ Limpach besteedt overigens wel aandacht aan het feit dat de Nederlandse overheid de intentie had om de militairen ook voor de wederopbouw in te zetten, maar hij stelt herhaaldelijk dat de Nederlandse militairen te druk waren met de

⁹ Marjolein Hartman, *Geschiedschrijving in Nederlandse schoolboeken. De weergave van de dekolonisatie van Indonesië in het Nederlandse geschiedenisonderwijs tussen 1945-2013*. Master's thesis Geschiedenis, Educatie en Communicatie, Utrecht, 2014. 8. Zie voor een historiografisch overzicht. Rémy Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016) 33-38.

¹⁰ R.Th Escher en Ph.G. de Lange, “Orde en vrede” : *de humanitaire/militaire missie in Nederlands Oost-Indië 1945-1950* (Schimmert 1997) 101, 139.

¹¹ Jansen Hendriks, ‘Not a colonial war’: Dutch film propaganda in the fight against Indonesia, 1945–49’, 403–418.

¹² Escher en Lange, “Orde en vrede”, 137.

¹³ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 743-746.

oorlog, waardoor de opbouw nauwelijks van de grond kwam.¹⁴ Dit tot tegenstelling van de veteranen die stelden dat de wederopbouw van Indonesië op volle toeren draaide.¹⁵ Oostindie beschrijft aan de hand van 659 dagboeken en memoires van soldaten de verschillende perspectieven en ervaringen van de Nederlandse militairen met betrekking tot de Vrede en Orde missie.¹⁶ Hij laat zien dat een deel van de soldaten dacht het land te helpen met de opbouw, terwijl een ander deel vooral de economische beweegredenen van de overheid zag als reden van aanwezigheid in Indonesië.¹⁷ Limpach en Oostindie dragen met name bij aan het perspectief dat geweld centraal stelt in hun onderzoek is er nauwelijks aandacht voor de wederopbouw.

Een nieuw perspectief

Hoewel *Vrede en Orde* geen diepgaande historische studie is, moet de drijfveer van de veteranen serieus worden genomen. De komst van dit boek toont aan dat er in Nederland vraag is naar een evenwichtiger geschiedenis. Sinds de jaren 70 ligt de nadruk in het debat over de dekolonisatie van Indonesië vrijwel uitsluitend op het geweld. Historici als Limpach en Oostindie bieden een stevig tegenwicht tegen de eerdere overheidspropaganda. De trend om nagenoeg alleen het geweld te beschrijven heeft net als de eerdere overheidspropaganda nadelig effect op de manier waarop Nederlanders denken over de dekolonisatieperiode van Indonesië. Het Nederlandse handelen wordt daarmee te eenzijdig omschreven. Dat er in Nederland ook initiatieven uiteen zijn gezet om de Indonesische bevolking te ondersteunen met de wederopbouw wordt uit het oog verloren. Het hedendaagse publieke en het wetenschappelijke debat heeft behoefte aan meer kennis over dergelijke initiatieven.

Om een bijdrage te leveren aan een nieuw perspectief, stelt deze scriptie centraal hoe het Comité Adoptie Oost-Indonesië tijdens de dekolonisatieperiode en de jaren erna werkte aan de wederopbouw van de gebieden Makassar, Ambon, Koepang en Manado in Indonesië. Bij het bestuderen van de geschiedenis van het Comité Adoptie Oost-Indonesië

¹⁴ Ibidem. 55-57.

¹⁵ Escher en Lange, *“Orde en vrede”*, 50.

¹⁶ Gert Oostindie, Ireen Hoogenboom en Jonathan Verwey, *Soldaat in Indonesië, 1945-1950: getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (Amsterdam 2016) 9–11. Deze missie moest volgens de Nederlandse politiek voor vrede en orde zorgen in Indonesië na de Tweede Wereldoorlog. Twee politionele acties met de naam ‘operatie product’ en ‘operatie kraai’ zorgden tijdens deze missie door Nederlands toedoen evenwel voor veel slachtoffers.

¹⁷ Oostindie, Hoogenboom en Verwey, *Soldaat in Indonesië*, 55.

komt een opvallende kwestie aan het licht. Het Comité verrichtte goed werk en mag met recht succesvol worden genoemd. Gezien deze succesvolle activiteiten is het opmerkelijk dat het Comité in 1959 met haar werkzaamheden heeft moeten stoppen. In deze scriptie zal worden onderzocht waarom het Comité Adoptie Oost-Indonesië ondanks haar succes genoodzaakt was de ondersteuning van de wederopbouw een decennium na de dekolonisatie van Indonesië moest staken. Om dit te onderzoeken zal gebruik worden gemaakt van het archief van het Comité Adoptie Oost-Indonesië dat de werkzaamheden van dit Comité tussen 1947 en 1959 beslaat. Met dit archief, dat alleen in het Stadsarchief in Rotterdam ligt opgeslagen, wordt deze kwalitatieve, sociale *case study* benaderd.¹⁸

Om te begrijpen wat het Comité uniek maakte, zal in het eerste hoofdstuk worden uiteengezet wat zich afspeelde vóórdat het Comité werd opgericht. Ook de politieke houding van Nederland ten opzichte van Indonesië tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog zal uiteengezet worden, aan de hand van *Een toelichting op de Verklaring van de Nederlandsche regering van 10 feb 1946*.¹⁹ In het tweede hoofdstuk zal met behulp van rapporten, verslagen en notulen van vergaderingen worden duidelijk gemaakt waar het Comité voor stond en wat het deed. Door onder meer de samenstelling, de pijlers en de veelzijdigheid van haar hulpacties uiteen te zetten, zal duidelijk worden waarom het Comité een ongewone plek heeft ingenomen in de Nederlandse geschiedenis. Hoe succesvol het Comité was in de uitvoering van haar operaties, zal in het derde hoofdstuk door middel van fragmenten uit verslagen, vergaderingen en speeches worden uitgelicht. Daaropvolgend zal in het vierde hoofdstuk, onder meer door de correspondentie tussen het Comité in Rotterdam en het Ministerie van Overzeese Gebieden, worden geduid hoe het politieke verloop tussen Nederland, Indonesië en de Verenigde Staten ervoor zorgde dat het succesvolle Comité Adoptie Oost-Indonesië noodgedwongen het contact met Indonesië moest loslaten. Met deze bevindingen zal ik in deze scriptie proberen een genuanceerd perspectief toe voegen aan het historiografische debat.

¹⁸ Noot aan de lezer: Het archief was erg uitgebreid en een onoverzichtelijk geheel. Ondanks dat het archief op het eerste oog overzichtelijk leek, was er veel overlap van documenten en in die overlap kwamen paginanummers vaak niet overeen of ontbraken in zijn geheel. Hierdoor heb ik ervoor gekozen, om verwarring te voorkomen, niet veel met paginanummers te werken. Ook waren er mappen met persberichten waarbij het onduidelijk was van welke krant zij waren of wanneer zij waren gepubliceerd. Op initiatief van de secretaris-penningmeester van het Comité de heer C.A. van 't Hart kwam dit archief tot stand. Hij heeft de werkzaamheden van het Comité van begin tot eind van dichtbij meegemaakt.

¹⁹ Verklaring van de Nederlandse regering, Nederlands Instituut voor Militaire Historie Den Haag (NIMH), 509 dekolonisatie Indonesië (DI), inv. nr. 47, f. 54-55. (*Een toelichting op de Verklaring van de Nederlandsche regering. 10 feb 1946*).

Hoofdstuk 1 : De koloniale voorgeschiedenis

1.1 Koloniaal paternalisme in Nederlands-Indië

Net als andere koloniale systemen kon ook de Nederlandse overheersing van het Indische Archipel alleen tot stand komen doordat de Nederlanders hun militaire, economische en politieke superioriteit met geweld hadden gedemonstreerd.²⁰ Het Nederlandse kolonialisme berustte op de overtuiging dat de overheerser geacht werd inventiever en ondernemender te zijn dan de inheemse bevolking.²¹ Evenals in andere koloniale imperia waren de Nederlandse belangen tijdens de 350-jarige heerschappij over Indonesië altijd bovengeschiedt aan de inheemse belangen.²² De Nederlandse handelaren zetten de inheemse bevolking van Nederlands-Indië tot 1900 hardhandig klem in een exploitatiestructuur waarbij iedereen ondergeschikt was aan de handel.²³ In dit stelsel werden boeren gedwongen tot het verbouwen van gewassen en de winst daarvan voor een groot gedeelte af te dragen aan het moederland.²⁴

Echter, mede doordat rond 1900 de kritiek op het kolonialisme toenam in zowel de Nederlandse als de wereldpolitiek, werd de aandacht voor de ontwikkeling van in dit geval de Indische bevolking, steeds crucialer in de rechtvaardiging van het kolonialisme.²⁵ De Nederlandse regering kwam rond 1900 met de 'ethische politiek'.²⁶ De Nederlandse ethische politiek viel samen met het internationale streven tot civilisatie: *mission civilisatrice*.²⁷ Doordat Nederland de ethische politiek steeds meer onderstreepte kon de Nederlandse

²⁰ Jacobus A. A. van Doorn, W. J. Hendrix en Dirk Vlasblom, *Ontsporing van geweld: het Nederlands-Indonesisch conflict* (4., herz. dr; Zutphen 2012) 35.

²¹ Kester Freriks, *Echo's van Indië: de onafhankelijkheid van Indonesië in verhalen en herinneringen* (Amsterdam 2015) 39.

²² Freriks, *Echo's van Indië*, 24.

²³ Doorn, Hendrix en Vlasblom, *Ontsporing van geweld*, 36; Petra Groen, 'Colonial warfare and military ethics in the Netherlands East Indies, 1816–1941', *Journal of Genocide Research* 14 (2012) 277–296.

²⁴ Annelies van Heijst en René Grotenhuis, *Gedreven helpers: een geschiedenis van Cordaids voorlopers: RK Huisvestingscomité, Mensen in Nood, Memisa, Medicus Mundi, Indische Missie Vereniging, Centraal Missie Commissariaat, Cebemo, Vastenactie, Bilance en Bond zonder Naam* (Hilversum 2014) 294.

²⁵ H. W. van den Doel, *Afscheid van Indië: de val van het Nederlandse imperium in Azië* (3. herziene druk; Amsterdam 2001) 22–23; Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 50. Voor 1900 was de algemene mening bij de bestuursambtenaren, die geïnspireerd waren door het boek van Eduard Douwes (beter bekend als Multatuli en schrijver van het boek Max Havelaar), de Europese bestuursambtenaar de bringer van "beschaving, recht en welvaart" het was zijn taak om Indië te verlossen van "knevelarij, roof, moord, uitzuiging en afpersing". Doel, *Afscheid van Indië*, 22–23.

²⁶ Mr. P. Brooshoofd kwam met de term ethische politiek. In Elsbeth Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten: vijf studies over koloniaal denken en doen van Nederlanders in de Indonesische archipel 1877-1942*. HES studia historica 5 (Utrecht 1981) 11. Deze ethische politiek werd beschreven in het 'program van beginselen' van Abraham Kuypers Anti-Revolutionaire Partij in 1878 waarin duidelijk wordt dat de exploitatiestructuur moest worden vervangen door een stelsel van voogdij. Koningin Wilhelmina bevestigde dit ook in de Troonrede van 1901: Nederland had de taak op zich nam om Indië te helpen in het tegengaan van de armoede en de Indonesiër te begeleiden richting zelfbestuur. Doel, *Afscheid van Indië*, 22–23. Cees Fasseur, *De weg naar het paradijs en andere Indische geschiedenissen* (Amsterdam 1995) 40–43.

²⁷ Marieke Bloembergen, R. Raben en Elsbeth Locher-Scholten, ed., *Het koloniale beschavingsoffensief: wegen naar het nieuwe Indië, 1890-1950*. Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde 265 (Leiden 2009) 7.

aanwezigheid in Indië beter worden verantwoord.²⁸ Bovendien kon hiermee het Nederlandse altruïsme en daarmee de grootsheid van de Nederlandse koloniale heerschappij worden benadrukt, terwijl Nederland aan de macht bleef.²⁹ De historicus Rémy Limpach stelt dat de ethische politiek, die erop gericht was de Indonesische bevolking te ontwikkelen, doordrongen was van de superioriteitsgedachte die de Nederlanders tegenover de onderontwikkelde inheemse bevolking hadden.³⁰

De ethische politiek leidde tot daadkrachtige ontwikkelingshulp: bestrijding van armoede, aanleg van irrigatienetwerken, aandacht voor volksgezondheid, het verspreiden van kennis over landbouw en het financieel ondersteunen van boeren.³¹ Dit betekende echter niet dat de Nederlandse militaire pacificatie werd stopgezet. Het Indische Archipel moest eerst in toom worden gehouden, voordat de Nederland de inwoners van Indië hielp met de ontwikkeling in economisch, sociaal en cultureel opzicht.³² De pacificatiestrijd begin 1900 in Atjeh (Nederlands-Indië) is hiervan een voorbeeld. Het doel van Nederland was om dit gebied te civiliseren maar dat kon pas gebeuren nadat de bevolking met veel geweld was bedwongen.³³

Het kolonialisme ging in feite hand in hand met ontwikkelingswerk. De Nederlandse koloniale periode, waarin civilisatie centraal stond, wordt daarom ook wel paternalistisch genoemd.³⁴ Het Nederlandse paternalisme is in feite een vriendelijk ogende overheersing waarbij de ongelijkheid, belangenstrijd en vijandigheid verborgen zijn, maar wel aanwezig zijn. Met deze handelswijze kon de bestaande hiërarchie in Indië in stand worden gehouden.³⁵ De macht bleef in Nederlandse handen terwijl Nederland zich, naast het toegepaste geweld, inzette voor het welzijn van de bevolking in Nederlands-Indië. Het Nederlandse koloniale paternalisme laat zich karakteriseren door een tegenstrijdigheid van

²⁸ Bloembergen, Raben, Locher-Scholten, ed., *Het koloniale beschavingsoffensief*, 7.

²⁹ Fasseur, *De weg naar het paradijs en andere Indische geschiedenissen*, 253. Doel, *Afscheid van Indië*, 25. De uitvinder van de term Mr. P. Brooshoofd vond het daarentegen meer dan: "reclame-, partij-,tribune-politie: het ging erom dat Nederland voor Indië goede meesters zijn". Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten*, 23.

³⁰ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 50.

³¹ H. W. van den Doel, *Het Rijk van Insulinde: opkomst en ondergang van een Nederlandse kolonie* (Amsterdam 1996) 157–167. En in dit beleid was er veel aandacht voor onderwijs. Doel, *Afscheid van Indië*, 23–24.

³² Doel, *Afscheid van Indië*, 21. Fasseur, *De weg naar het paradijs en andere Indische geschiedenissen*, 285.

³³ John Jansen van Galen, *Afscheid van de kolonien: het Nederlandse dekolonisatiebeleid 1942-2012* (Amsterdam 2013) 20. Doel, *Het Rijk van Insulinde*, 138–143.

³⁴ Ernst H. Kossmann, *De Lage Landen 1780 - 1980: twee eeuwen Nederland en België. Deel 2* (5e dr.; Amsterdam 1986) 334. Jeroen Touwen, 'Paternalisme en protest. Ethische Politiek en nationalisme in Nederlands-Indië, 1900-', *Leidschrift*. 15.3 15.3 (2000) aldaar 74.

³⁵ Mary R. Jackman, *The velvet glove: paternalism and conflict in gender, class, and race relations* (Berkeley 1994) 11–14.

beschaving en ontwikkeling, onderdrukking en geweld. Met de komst van de Japanners tijdens de Tweede Wereldoorlog leek hier een einde aan te komen.

1.2 De onafhankelijkheidsstrijd

Tijdens de Tweede Wereldoorlog liep het Japanse leger in 1942 het Koninklijk Nederlands-Indische leger onder de voeten. Tussen 1942 en 1945 regeerde Japan het Indische Archipel en voedde de anti-Westerse sentimenten in Nederlands-Indië.³⁶ De nationalistinnen in Nederlands-Indië hadden de anti-Westerse retoriek overgenomen.³⁷ Na de capitulatie van Japan maakte ingenieur Soekarno gebruik van het ontstane machtsvacuüm en riep onder druk van de nationalistinnen, die in opstand kwamen tegen iedereen die de onafhankelijkheid tegenhield, op 17 augustus 1945 de onafhankelijkheid van Indonesië uit.³⁸

De Nederlandse politiek had andere plannen. Voordat de Indonesische politiek het bestuur in handen kreeg, wilde Nederland eerst een overgangperiode waarbij Indonesië moest worden hersteld. In *Een toelichting op de Verklaring van de Nederlandsche regering 10 februari 1946* werd beschreven hoe er gewerkt moest gaan worden aan het herstel van Indonesië.³⁹ De Nederlandse politiek wilde zich tijdens deze overgangperiode samenwerken op basis van gelijkwaardigheid. Zij wilde samen met de Indonesiërs werken aan de verbetering van het onderwijs en de economische vooruitgang. Zij hadden als doel het onderwijs te verbeteren door de bestrijding van het analfabetisme en ook wilde zij de organisatie van kennisverspreiding verbeteren. Het herstel van de economie moest in het teken staan van de Indonesische belangen.⁴⁰ Wat betreft de samenwerking op basis van gelijkwaardigheid lijken dezelfde scheve verhoudingen van voor de Tweede Wereldoorlog te worden hervat; het koloniale paternalisme werd feitelijk voortgezet in een andere vorm.⁴¹ Welke argumenten ook werd gebruikt om de behoudzucht te motiveren, de Nederlandse belangen werden altijd bovengeschied geacht aan de inheemse belangen.⁴² Opnieuw moest de onderontwikkelde bevolking van Indonesië worden geholpen met hun vooruitgang en

³⁶ Doorn, Hendrix en Vlasblom, *Ontsporing van geweld*, 58.

³⁷ Ad van Liempt, *Nederland valt aan: op weg naar oorlog met Indonesië, 1947* (Amsterdam 2012) 15. In deze scriptie gebruik ik de termen nationalistinnen en republikeinen door elkaar. Nationalistinnen waren in feite een groep binnen de republikeinse kant maar in dit geval gaat het erom dat een deel van Indonesische bevolking, waar zij beide ondervallen, vecht voor de onafhankelijkheid.

³⁸ S. I. Scagliola, *Last van de oorlog: de Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam 2002) 22–23.

³⁹ Verklaring van de Nederlandse regering, NIMH, 509 :DI , inv. nr. 47, f. 54-55. (*Een toelichting op de Verklaring van de Nederlandsche regering. 10 feb 1946*).

⁴⁰ Verklaring van de Nederlandse regering, NIMH, 509: DI, inv. nr. 47, f. 54-55. (*Een toelichting op de Verklaring van de Nederlandsche regering. 10 feb 1946*).

⁴¹ Rémy Limpach stelt de pacificatie na de Tweede Wereldoorlog vooral een militaire inslag had. Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 58. Nederland gebruikte zelfs dezelfde aanvalstrategieën als tijdens de Atjeh oorlog. Ibidem, 62.

⁴² Tom van den Berge, *H.J. van Mook, 1894-1965: een vrij en gelukkig Indonesië: biografie* (Bussum 2014) 212.

werd er, zoals in de Atjeh oorlog, geweld gebruikt tegen iedereen die niet meewerkte, wat tussen 1945-1949 het leven kostte aan 100.000 Indonesiërs.⁴³ Kortom, de Nederlandse politiek behield ook na 1945 zijn superieure en conservatieve houding ten opzichte van Indonesië.

Nu het duidelijk is welke positie de Nederlandse politiek innam kan de positie van het Rotterdamse Comité Adoptie Oost-Indonesië beter worden gedefinieerd. Ook het Comité zette zich in voor de wederopbouw en de ontwikkeling van Indonesië. Hoe vervulde het Comité haar helpende rol? En hoe ging het om met de politieke situatie, de Nederlandse paternalistische houding en de ideeën van gelijkwaardigheid en ontwikkeling? Net zoals bij alle humanitaire hulp waren er toen al ongeschreven regels, zoals dat hulporganisaties een neutrale, onpartijdige en onafhankelijke positie in moesten nemen.⁴⁴ Om de neutraliteit te handhaven was het voor hulporganisaties belangrijk dat zij geen politieke, ideologische of religieuze stelling innamen.⁴⁵ Door bepaalde groepen geen voorkeursbehandeling te geven en zich evenmin te laten beïnvloeden door andere actoren kon een hulporganisatie onpartijdig en onafhankelijk blijven. De neutraliteit was voor het Comité extra van belang tijdens de onafhankelijkheidsstrijd. Dit komt duidelijk naar voren in het volgende citaat van de oprichter van de Stichting Culturele Samenwerking (sticusa) Cees Meulemans: “De huidige situatie is dusdanig toegespitst, dat elke poging door Nederlanders om tot een meer nadrukkelijke cultuurpenetratie te geraken, als een politieke manoeuvre zal worden opgevat”.⁴⁶ In het volgende hoofdstuk wordt duidelijk wat het Comité Adoptie Oost-Indonesië was, welke aanpak het hanteerde en waarin deze aanpak verschilde van de Nederlandse politiek en andere hulporganisaties. Zodoende zal duidelijk worden welke positie dit Comité innam binnen een koloniale context.

⁴³ IsGeschiedenis (versie mei 2018) <http://www.isgeschiedenis.nl/nieuws/politionele-acties-en-de-excessennota/> (19 juni 2012).

⁴⁴ Hoewel pas in 1965 de fundamentele principes voor humanitaire hulp, waaronder het neutraliteitsprincipes, door het Internationale Comité van het Rode Kruis werd geformuleerd bestonden deze ideeën in de praktijk al wel. Vanaf 1900 was er in de praktijk al sprake van dat de hulpverleners geen politieke, ideologisch of religieuze uitspraken mochten doen. Adinda Krombeen, *Balanceren tussen Principe en Praktijk. Neutraliteit in de humanitaire hulpverlening*. Scriptie Geschiedenis van Internationale Betrekkingen, Utrecht 2006, 9.

⁴⁵ Krombeen, *Balanceren tussen Principe en Praktijk*, 9.

⁴⁶ Jos de Roo en Albert Helman, *Groot geld tegen klein geld: de voorgeschiedenis van Sticusa, uitgegeven op 26 februari 1988 ter gelegenheid van de herdenking van de oprichting van Sticusa op 26 februari 1948* (Amsterdam 1988) 17. Het is gebleken dat juist deze stichting op initiatief van de Nederlandse politiek tot stand kwam. Roo en Helman, *Groot geld tegen klein geld*, 10–12.

Hoofdstuk 2 : Het Comité Adoptie Oost-Indonesië

2.1 Ontstaan, pijlers en filosofie

Vanuit de Amsterdamse studentenwereld kwam in 1947 het initiatief om Indonesië te ondersteunen in de wederopbouw. De studenten waren van mening dat de Nederlandse bevolking, ondanks dat zij zelf nog bezig was met het herstel van de oorlog, alsnog in een betere positie verkeerde dan de bevolking van Indonesië. Daarom wilden de studenten enkele zwaar getroffen steden en gebiedsdelen in Indonesië adopteren. Dit idee is vervolgens opgepakt door enkele prominente personen in Amsterdam en Rotterdam. Zij richtten het Comité op en verwoordden de adoptiegedachte van het Comité Adoptie Oost-Indonesië als volgt: “Rotterdam, Amsterdam en enkele andere steden in Nederland willen de zwaar getroffen steden en gebiedsdelen in de Staat Oost-Indonesië alle mogelijke steun verlenen bij de materiële en culturele wederopbouw”.⁴⁷ Hoe dit idee uit de studentenwereld bij enkele prominente figuren terecht kwam, roept vraagtekens op.

Het Comité had twee pijlers die in elkaar overliepen. De eerste pijler was, door middel van het verstrekken van materiële hulp, contact maken met de Indonesische bevolking. De tweede pijler was gericht op voortzetting van het contact op het niveau van culturele uitwisseling.⁴⁸ Het Comité stelde: “de kracht van het adoptiewerk moet worden gezocht in de uitwisseling van cultuurbezit”.⁴⁹ Het Comité zag in dat door de roerige tijden de materiële hulpverlening urgenter was, maar wilde voorkomen dat de culturele uitwisseling volledig op de achtergrond zou raken.⁵⁰ Het Comité wilde in totaal voor 100.000 gulden aan goederen verzenden. Wanneer deze periode van ‘schenkingen’ voorbij zou zijn, moest dit een vervolg krijgen van wederkerige uitwisseling op cultureel niveau.⁵¹ Deze tweede pijler was belangrijk, want zoals de Minister van Overzeese Gebiedsdelen Dr. Louis Beel tijdens de inauguratie van het Comité had aangestipt, was er een tekort aan kennis en waardering tussen de Nederlandse en Indonesische bevolking.⁵² De Rotterdamse

⁴⁷ Rapport, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 2. (Stukken betreffende het omzetten van het ‘Comité Adoptie’ in een Comité van goede betrekkingen Rotterdam/Oost-Indonesië).

⁴⁸ Rapport, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 2. (Stukken betreffende het omzetten van het ‘Comité Adoptie’ in een Comité van goede betrekkingen Rotterdam/Oost-Indonesië).

⁴⁹ Verslag van werkzaamheden, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 4. (Conceptverslag van werkzaamheden van het Comité).

⁵⁰ Krantenartikel, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 41. (Persberichten).

⁵¹ Notulen van vergaderingen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 18. (Notulen van vergaderingen met vertegenwoordigsters van vrouwenorganisaties).

⁵² Verslag van werkzaamheden, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 4. (Conceptverslag van werkzaamheden van het Comité).

burgemeester Pieter Jacobus van Oud stelde dat door de adoptie “het tekort aan kennis en waardering tussen deze twee volken kan worden opgevangen”.⁵³ Door een dergelijke culturele uitwisseling zou het persoonlijk contact, wederzijds begrip en wederzijdse waardering gaan groeien.⁵⁴ Het Comité ging ervan uit dat na de politieke conflicten er een vriendschappelijke samenwerking tussen gelijksoortige onderwijsinstellingen, verenigingen en jeugdorganisaties tot stand zou komen, waar zowel de steden in Nederland als in Oost-Indonesië baat bij zouden gaan hebben, ongeacht de staatsrechtelijke verhoudingen.⁵⁵

Deze pijlers worden gekenmerkt door een filosofie van gelijkwaardigheid. Het Comité vond het nastreven van een evenwichtige relatie tussen deze twee volkeren belangrijk. Tijdens de conceptfase werd duidelijk benadrukt dat dit initiatief draaide om persoonlijk contact en het Comité wilde daarbij geen afhankelijkheidsrelatie opbouwen.⁵⁶ Bovendien werd bij de officiële oprichting van het Comité Adoptie Oost-Indonesië te Rotterdam op 2 oktober 1947, tijdens de bestaande politieke strijd, duidelijk gemaakt dit een particulier initiatief was zonder politieke bijbedoelingen.⁵⁷

2.2 De rol van het Comité Adoptie Oost-Indonesië

De pijlers van het Comité, met als belangrijkste onderdeel de culturele uitwisseling, toonde aan dat de oprichters ook iets terug wilden, in plaats van alleen maar te geven. Het Comité onderscheidde zich ten opzichte van andere organisaties door een totaalpakket van zowel materiële als immateriële pijlers en doordat het afstand nam van de Nederlandse politiek. Naast het Comité Adoptie Oost-Indonesië in Rotterdam waren er bijvoorbeeld ook nog het Comité Adoptie Oost-Indonesië in Amsterdam, Stichting Culturele Samenwerking (Sticusa) en het Nederlands Indonesisch Vriendschaps- en Opbouwfonds (NIVO).⁵⁸ Deze hulporganisaties wilden allen aan het welzijn van Indonesië bijdragen maar er waren ook aspecten die deze organisaties van elkaar onderscheidden. Ook Sticusa had culturele uitwisseling als doelstelling, maar doordat het zich wel liet beïnvloeden door de Nederlandse voorkeuren uit de politiek mocht het niet samenwerken met de anti-Nederlandse

⁵³ Verslag van werkzaamheden, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 4. (Conceptverslag van werkzaamheden van het Comité).

⁵⁴ Krantenartikel, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 41. (Persberichten).

⁵⁵ Verslag van werkzaamheden, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 4. (Conceptverslag van werkzaamheden van het Comité).

⁵⁶ Notulen van vergaderingen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 1. (Notulen van vergaderingen van het Comité op 2 oktober 1947).

⁵⁷ Notulen van vergaderingen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 1. (Notulen van vergaderingen van het Comité op 2 oktober 1947).

⁵⁸ Algemeen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 26. (Algemeen; verwante organisaties).

Indonesische politiek en is de culturele uitwisseling nooit van de grond gekomen.⁵⁹ Het Amsterdamse Comité was meer gericht op het verstrekken van goederen.⁶⁰ Het NIVO legde zich toe op de wederopbouw van het onderwijs en leek gezien haar filosofie ook op het Rotterdamse en Amsterdamse Comité. Ook zij wilde buiten de politiek om bijdragen aan het herstel van vertrouwen en wederzijds begrip.⁶¹ Het Rotterdamse Comité onderscheidde zich van deze twee organisaties doordat het zich concentreerde op meer dan alleen de wederopbouw van het onderwijs en ook verder ging dan alleen de materiële behoefte. Kortom, het Comité Adoptie Oost-Indonesië onderscheidde zich van andere organisaties door, los van de politiek, zich naast de materiële hulpverlening ook te richten op culturele uitwisseling tussen de Nederlandse en Indonesische bevolking.

Bij het nastreven van materiële hulpverlening en culturele uitwisseling was het Comité ook succesvol omdat het een breed draagvlak had. Het werkte samen met een verzameling van zelfstandige Nederlandse organen waarbij het Comité de spil was in de organisatie van de hulpverlening. Om een beeld te vormen van de omvang en veelzijdigheid aan samenwerkingen wordt in deze paragraaf een kort overzicht gegeven van deze organen en ook van één speciale levering. De eerste was de Nederlandse Verenigingen van huisvrouwen, die goederen verzamelde zoals naaibehoeften en tijdschriften voor de vrouwenorganisaties in Oost-Indonesië.⁶² Daarnaast verzamelden enkele Rotterdamse Ambachtscholen onder meer werkmaterialen en leerboeken voor de ambachtscholen in Oost-Indonesië. Bovendien adopteerde de Rotterdamse zeevaartschool drie zeevaartscholen in Oost-Indonesië en legde de Nederlandse jeugdgemeenschap zelf rechtstreeks contact met de jeugdorganisaties in Indonesië.⁶³ Ook zetten verschillende sportorganisaties uit Rotterdam, zoals voetbal-, roei-, korfbal- en zwemsportverenigingen, zich samen met de Nederlandse padvindsters in voor het opsturen van sportartikelen aan hun zusterorganisaties in Indonesië.⁶⁴ Hoe veelzijdig de werkzaamheden van het Comité waren, is ook terug te zien aan een levering die tot stand kwam nadat de Japanners in Menado de elektrische bovenleidingen, gas- en waterleidingen hadden geroofd. Met behulp van de gemeente

⁵⁹ Roo en Helman, *Groot geld tegen klein geld*, 17.

⁶⁰ Rapport, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 2 (Stukken betreffende het omzetten van het 'Comité Adoptie' in een Comité van goede betrekkingen Rotterdam/Oost-Indonesië).

⁶¹ Algemeen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 26. (Algemeen; verwante organisaties).

⁶² Verslag van werkzaamheden, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 4. (Conceptverslag van werkzaamheden van het Comité).

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

Rotterdam kreeg het Comité het voor elkaar om bijna alle materialen te verzamelen om de verschillende leidingen in Menado opnieuw aan te leggen.⁶⁵

2.3 De samenstelling en financiële organisatie van het Comité

Dat dergelijke hulpverlening mogelijk was, kwam mede door de slimme opzet van het Rotterdamse Comité.⁶⁶ Om te beginnen werd het erevoorzitterschap bekleed door de Rotterdamse burgemeester Pieter Jacobus Oud en het voorzitterschap door de voorzitter van de Kamer van Koophandel Karel Paul van der Mandele. Mede door deze samenwerking en het doel waarvoor het Comité zich inzette, kon het gemakkelijk het vertrouwen winnen van de schenkers en ondervond het Comité veel *good-will* bij de Rotterdamse burgers, bedrijven en industrieën.⁶⁷ Er zaten onder andere zes directeuren en twee voorzitters van verschillende bedrijven in dit Comité en zij waren onderverdeeld in de subcommissies: financiën, inzameling leermiddelen en schoolbehoeften, ziekenhuizen en apotheken. Anders gezegd, dit Comité werd geleid door enkele leden van de bovenlaag van Nederland met een breed netwerk.

Het Comité was afhankelijk van schenkingen en hetgeen zij genereerde uit inzamelingen binnen het netwerk. Er werden volledige schoolgemeenschappen aangesproken voor een bijdrage, waarbij het Comité bijvoorbeeld een uitreiking heeft gedaan naar maar liefst 400 scholen. De medewerking was buitengewoon. Meer dan 300 kisten aan materialen, waaronder 450.000 schoolboeken, werden verzameld en de leerlingen namen taken tot hun rekening van het verzamelen van materialen tot het vracht klaar maken van de kisten.⁶⁸ Ook deed het Comité bijvoorbeeld een verzoek aan particuliere ziekenhuizen voor een bijdrage waaruit genoeg apparatuur, op het gebied van gynaecologie, oor- neus- keel- en oogheelkunde, voortkwam om twintig ziekenhuizen mee in te richten.⁶⁹ Naast de schenkingen en inzamelingen van de Nederlandse burgers en het bedrijfsleven sprak het Comité fondsen aan voor de aankoop van goederen in Indonesië, die in Nederland werden verkocht.⁷⁰ Zo nam het Comité bijvoorbeeld koffie, rijst of pinda's af uit Indonesië,

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Verslag van werkzaamheden, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 4. (Conceptverslag van werkzaamheden van het Comité).

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Overzicht van werkzaamheden van het Comité, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 3. (Staten houdende overzicht van werkzaamheden van het Comité).

⁶⁹ Overzicht van werkzaamheden van het Comité, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 3. (Staten houdende overzicht van werkzaamheden van het Comité).

⁷⁰ Beleidsstukken, SAR, CAOI, inv. nr. 43. (Reciprociteit).

die vervolgens werden verkocht of in naam van wederkerigheid werden uitgedeeld in Nederland. Indien de goederen werden verkocht, werd de winst besteed aan de aanschaf van de goederen waar de Indonesische bevolking tekort aan had.⁷¹

2.4 De positie van het Comité binnen het Nederlandse kolonialisme

Hoewel de adoptiegedachte van dit Comité in de kern paternalistisch lijkt, nam dit Comité juist een vooruitstrevende positie in. Het Comité, met haar pijlers en filosofie, kan in relatie tot de conservatieve houding van de Nederlandse autoriteiten als progressief worden beschouwd, doordat het zich niet alleen richtte op het aanbieden van materiële hulp maar zich ook richtte op wederkerige culturele uitwisseling. Mary R. Jackman beschrijft in haar boek *The Velvet Glove* (1994) dat het gebrek aan wederkerigheid de superioriteit en ongelijkheid bevestigt.⁷² Met het belang dat het Comité aan een culturele uitwisseling hechtte, liet het zien dat de Indonesiër ook verrijking kon brengen en gelijkwaardig was. Het Comité was gericht op gelijkwaardig persoonlijk contact en wilde geen afhankelijkheidsrelatie opbouwen of een filantropische instelling zijn.⁷³ Ook nam het Comité een anti-politieke houding aan, doordat het louter een particulier initiatief wilde zijn. Het nam hiermee uitgesproken afstand van de Nederlandse conservatieve politiek en het ongelijkwaardige geweld dat Nederland veroorzaakte. Kortom, het Comité werkte actief aan het voorkomen van een verdere groei van een hiërarchische en paternalistische relatie, waarin de Indonesische bevolking afhankelijk zou zijn van wat het zogenaamd superieure Comité te bieden had. In het volgende hoofdstuk zal duidelijk worden hoe dit Comité, deze vooruitstrevende en gelijkwaardige positie innam en hoe het zich in de praktijk afzette tegen de koloniale verhoudingen.

Hoofdstuk 3 : Het succes van het Comité Adoptie Oost-Indonesië

3.1 Het ontvangst en succes van het Comité in Indonesië

In Indonesië liepen de reacties op de komst van het Comité uiteen. De president van de staat Oost-Indonesië, Tjokorde Gde Rake Sukawati, sprak in 1947 zijn waardering uit over de intenties van het Comité om Makassar, Ambon, Koepang en Menado te ondersteunen in de

⁷¹ Notulen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 43. (Reciprociteit).

⁷² Mary R. Jackman, *The velvet glove: paternalism and conflict in gender, class, and race relations* (Berkeley 1994) 13.

⁷³ Overzicht van werkzaamheden, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 3. (Staten houdende overzicht van werkzaamheden van het Comité).

materiële en culturele wederopbouw. Ook door de burgemeesters van deze steden en gebiedsdelen in de Staat Oost-Indonesië werd de adoptie goed ontvangen.⁷⁴ In een brief van de burgemeester van Makassar Abdoel, Hamid, aan de burgemeester van Menado, Ers Warouw, schreef Hamid: “Het is een streven, dat hetgeen wat uit particulier initiatief is voortgekomen, particulier wenst te blijven” en “De actie voortgekomen uit een volk dat ook een oorlog heeft meegemaakt, is gericht op betere onderlinge samenwerking en wederzijds begrip met een ander zwaar getroffen volk”.⁷⁵ Deze brieven tonen aan dat er vanuit Indonesisch perspectief vertrouwen was in het adoptiewerk en doordat het initiatief werd georganiseerd door de Nederlandse burger en niet vanuit de politiek werd de hulp aan Indonesië geaccepteerd.⁷⁶ Een aantal politici was echter sceptisch, en geloofde pas na het op gang komen van de hulpacties in de oprechtheid van dit Comité en in het voordeel dat de Indonesische bevolking erbij had.⁷⁷ Natuurlijk is de kans dat deze zeer positieve houding van Indonesische politici over het Comité werd veroorzaakt door de kisten met goederen die in het verschiet lagen. De bevolking van Indonesië was in het begin onbekend met de doelstellingen van het Comité.⁷⁸ Om de intenties van dit burgerinitiatief bekend te maken en het vertrouwen te winnen werd er een tentoonstelling over de geleverde adoptiegoederen ingericht, werd er met een praalwagen door de steden gereden en werd er een perscampagne uitgevoerd.⁷⁹

Het Comité verwachtte vanaf het begin dat een groot deel van de Nederlanders de materiële en culturele doelen van het Comité zou willen ondersteunen. Dat hun verwachtingen klopten, is terug te zien in de activiteiten van de Nederlandse burgers en de totale waarde van de goederen die zij opstuurden. Het materiële doel (100.000 gulden aan goederen) werd door de slimme opzet van het Comité en de Nederlandse *good-will* meerdere malen overtroffen.⁸⁰ De goederen werden goed ontvangen, begeleid door geluiden als: “Van harte dank ik U, uit naam van mijn jongens voor het kleurkrijt dat u ons

⁷⁴ Rapport, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 6. (Rapport betreffende de werkzaamheden van het Comité van verschijning van het (gedrukte) jaarverslag).

⁷⁵ Rapport, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 4, 6. (Conceptverslag van werkzaamheden van het Comité, Rapport betreffende de werkzaamheden van het Comité van verschijning van het (gedrukte) jaarverslag).

⁷⁶ Correspondentie over organisatie, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 19. (Besturen en organisaties).

⁷⁷ Notulen vergaderingen 22 maart 1948, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 9. (Notulen van de vergaderingen van de adoptiecomité's).

⁷⁸ Verslag van werkzaamheden 1947-1950, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 5. (Verslag van de werkzaamheden).

⁷⁹ Verslag van werkzaamheden 1947-1950, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 5. (Verslag van de werkzaamheden).

⁸⁰ Ibidem.

toestuurde.”⁸¹ De toename van wederzijds begrip, vertrouwen en vriendschap wordt duidelijk door alle dankbetuigingen die het Comité ontving. Het Comité ontving bijvoorbeeld een brief van een schooldirectrice met daarin: “Hierbij zeg ik U mijn oprechte dank voor de ontvangen spoeltjes, die ik heel goed kan gebruiken. Kan mijn school misschien iets doen als tegenprestatie?”. Het doel van dit Comité was een wisselwerking tussen twee volkeren tot stand laten komen. Het Comité kwam mede tot deze dankbetuigingen tot de conclusie dat het adoptiewerk via het leveren van materialen nauw contact had geschapen en had geleid tot samenwerking.⁸² In hoeverre het succes overdreven niet overdreven is, kan worden betwijfeld. Echter, toont een map vol aan dankbetuigingen enige aanwijzing van de succesvolle hulpverlening.

3.2 De succesvolle aanpak

De totstandkoming van gelijkwaardige samenwerking kwam naar voren toen het Comité uit Ambon een model kruidnagelschip ontving.⁸³ Ter gelegenheid van dit kruidnagelschip sprak de voorzitter Karel Paul van der Mandele op 28 november 1949 tijdens een speech over gelijkwaardigheid: “de tijd is voorbij dat het Westen zich superieur voelde, wij staan op gelijk niveau”.⁸⁴ De gelijkgestelde samenwerking tussen de Nederlandse en de Indonesische bevolking was onder meer terug te zien in de uitwisseling van kunst, kennis en cultuur. Een voorbeeld in de uitwisseling van kennis was het uitwisselen van proefschriften tussen de handelshogeschool in Rotterdam en de economische faculteit te Makassar.⁸⁵ Ter bevordering van culturele uitwisseling werden er verschillende tentoonstellingen gehouden in Nederland en Indonesië. In het museum Land en Volkenkunde te Rotterdam was in november 1948 een lustrumtentoonstelling. Deze werd georganiseerd door het Rotterdamse studentencorps en had tot doel om, door samenwerking tussen scholen uit Indonesië en Nederland, mensen kennis te laten nemen van het Indonesische cultuurbezit.⁸⁶ In april 1949 was er in Ambon ook een tentoonstelling over de adoptiegoederen van het Comité. Beide tentoonstellingen stonden in het teken van culturele uitwisseling, waardoor

⁸¹ Bedankbrief 23 maart 1950, SAR, CAOI, inv. nr. 29. (Bedankbrieven).

⁸² Verslagen van werkzaamheden, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 4, f. 3. (Conceptverslag van werkzaamheden van het Comité).

⁸³ Rapport, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 2. (Stukken betreffende het omzetten van het ‘Comité Adoptie’ in een Comité van goede betrekkingen Rotterdam/Oost-Indonesië).

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Verslag van werkzaamheden, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 4. (Conceptverslag van werkzaamheden van het Comité).

⁸⁶ Rapport, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 2. (Stukken betreffende het omzetten van het ‘Comité Adoptie’ in een Comité van goede betrekkingen Rotterdam/Oost-Indonesië).

deze twee bevolkingsgroepen elkaar beter konden leren kennen. Daarnaast ontving het Comité kunstnijverheid, zoals Bali-houtsnijwerk en zilverwerk uit Makesser, dat werd vertoond in het museum Land en Volkenkunde. De Nederlandse bevolking werd ook getrakteerd op Ambonse Folklore in de vorm van een dans- en muziekvoorstelling. Er kwam zelfs een uitwisseling tussen dierentuinen, waarbij celebesapen werden uitgewisseld met kippen en geiten.⁸⁷ De gelijkwaardigheid die de voorzitter van het Comité benoemt, is nog een stap verder dan de beoogde uitwisseling van kennis en cultuur. De gelijkheid is ook terug te zien in de houding van het Comité en de persoonlijk omgang tussen deze twee bevolkingsgroepen.

In een verslag uit 1950 wordt gesteld dat de relatie tussen leden van het Comité met de Indonesiër, in verhouding tot de eerdere koloniale relaties tussen Nederlanders en Indonesiërs, natuurlijk is ontstaan.⁸⁸ Hier lag echter een actief beleid aan ten grondslag. Het ontstaan van het Comité stond in het teken van persoonlijke betrokkenheid en persoonlijk contact. Het Comité vond deze aspecten, zeker gezien de politieke strijd, heel belangrijk.⁸⁹ In enkele verslagen en briefuitwisselingen tussen de Comités in Nederland en Indonesië wordt duidelijk naar welke aspecten het onder meer keek zodat deze elementen konden worden bewaakt. Het Comité constateerde een minderwaardigheidscomplex bij de Indonesiërs, waarmee het zorgvuldig wilde omspringen. Om deze reden wilde het in gesprek gaan met de Indonesische bevolking, zodat de Indonesische bevolking de kans kreeg om problemen te delen en onbegrip uit te spreken.⁹⁰ Het Comité wilde een stem geven aan de Indonesiër. Dit is ook terug te zien aan de manier waarop hulp werd aangeboden. De Indonesiërs kregen de kans zelf aan te geven wat zij tekort kwamen, in plaats van hetgeen te ontvangen waarvan het Comité veronderstelde dat zij het nodig hadden.⁹¹ Eveneens werd gekeken naar het contact zelf. Er werd benadrukt dat dit moest gebeuren op de juiste toon.⁹² De houding die het Comité innam, laat zien dat het geen bovengeschikte positie bezette en streefde naar neutraliteit.

⁸⁷ Rapport, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 43. (Reciprociteit).

⁸⁸ Rapport, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 2. (Stukken betreffende het omzetten van het 'Comité Adoptie' in een Comité van goede betrekkingen Rotterdam/Oost-Indonesië).

⁸⁹ Algemeen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 26. (Algemeen; verwante organisaties).

⁹⁰ Notulen van vergaderingen 12 januari 1948, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 9. (Notulen van de vergaderingen van de adoptiecomité's).

⁹¹ Nadat aan kinderen speelgoed was gestuurd bleek daar geen vraag naar. Zij hadden liever materialen gehad die gericht waren op zelfredzaamheid zoals naaimaterialen en klein gereedschap. Sindsdien kreeg de Indonesiër een stem in het opvangen van de tekortkomingen. Briefwisselingen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 2. (Stukken betreffende het omzetten van het 'Comité Adoptie' in een Comité van goede betrekkingen Rotterdam/Oost-Indonesië).

⁹² Briefwisselingen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 19. (Besturen en organisaties).

Voor het Comité was neutraliteit ook zo belangrijk, omdat het zich daarmee distantieerde van de Nederlandse politiek. De Nederlandse politiek die met hun conservatieve stellingname en militaire geweld een ongelijkwaardige verhouding in stand wilde houden, had zich niet geliefd gemaakt. Hierdoor kwam het Nederlandse Comité in een kwaad daglicht te staan. Door zich neutraal op te stellen kon het Comité zich beter vertonen in Indonesië. Hierdoor kon de hulpverlening voorspoediger verlopen.⁹³ Dat dit een uitdaging was, bewijst de briefwisseling tussen de contactambtenaresse, mevrouw Hemsing-Gefken, van het Ministerie Overzeese Gebiedsdelen met het Comité. Zij waarschuwt dat een samenwerking met het Steunfonds Ambon niet zou worden gewaardeerd door de Indonesiërs, aangezien de directeur een uitgesproken politiek figuur is. Het Comité koos er om deze reden voor om geen samenwerking aan te gaan met het Steunfonds Ambon.⁹⁴

Daarnaast waakte het Comité voor bemoeienis vanuit de Nederlandse politiek. Hoewel het Comité werd gesteund door de Nederlandse politiek, had de politiek geen rol in de hulpverlening.⁹⁵ De overheid mocht geen voorkeur uitspreken voor hulp aan een politieke of religieuze groepering. Hiermee heeft het Comité laten zien dat het onpartijdig was. Ook kreeg de overheid geen rol in het toezicht op de hulpverlening. Hiermee kon worden vermeden dat de hulpverlening terecht zou komen in een partijprogramma van een Nederlandse partij. Het Comité was bang dat de politiek de hulpverlening naar zich toe zou trekken, waardoor de culturele uitwisseling een politieke kleur zou krijgen.⁹⁶ Door dit niet te accepteren bleef het Comité onafhankelijk. Het Comité nam een standvastige houding in om de Nederlandse politieke belangen te weren. De neutrale, onpartijdige en onafhankelijke hulpverlening moest verzekeren dat de samenwerking tussen de Indonesische en de Nederlandse bevolking werd doorgezet, zonder dat de politiek dit zou kunnen verstoren. Dit bleek echter niet haalbaar.

⁹³ Notulen van werkzaamheden 12 januari 1948, SAR, 388: CAOI, inv. nr. inventarisatie 9. (Notulen van de vergaderingen van de adoptiecomité's).

⁹⁴ Briefwisselingen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 26. (Algemeen; verwante organisaties).

⁹⁵ Beleidsstukken, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 2. (Stukken betreffende het omzetten van het 'Comité Adoptie' in een Comité van goede betrekkingen Rotterdam/Oost-Indonesië).

⁹⁶ Ibidem.

Hoofdstuk 4 : Het einde van het Comité Adoptie Oost-Indonesië

4.1 De onafhankelijkheid en de politieke tegenwerkingen

Het Comité was in staat om, mede doordat het werd geleid door enkele leden van de elite van Nederland, aan een breed assortiment aan hulpvragen te voldoen. Met een progressieve positie, die zich laat kenmerken door de persoonlijke aanpak, de particuliere insteek en culturele uitwisseling, kon het toewerken naar de gewenste verbetering van begrip en kennis tussen de Indonesische en Nederlandse bevolking. Ondanks het succesvol streven naar de door het Comité gestelde materiële en culturele doelen waren er ook pessimistische gevoelens.⁹⁷ De fluctuerende verhouding tussen Nederland en Indonesië eind jaren 40 bracht veel moeilijkheden voor het Comité en werd ervaren “als een rem op het werk”.⁹⁸ Welke problemen zorgden er mede voor dat het werk van het Comité na enkele succesvolle jaren zijn einde vond?

Het politieke landschap veranderde mede doordat de Nederlanders op 19 december 1948 een tweede grootschalige militaire operatie uitvoerden voor het behoud van Indonesië. Met deze tweede politionele actie ‘Operatie Kraai’ wilden Nederland de politieke en militaire leiders van Indonesië gevangen nemen, vijandelijke militaire centra overmeesteren en de republikeinse troepen uitschakelen.⁹⁹ Het laatste doel bleek onhaalbaar, de strijd en het geweld gingen onverminderd door.¹⁰⁰ De gewelddadige militaire strijd had een bepalende impact op de politieke verhoudingen. Australië en de Verenigde Staten tikten Nederland op de vingers vanwege het hardhandige optreden van het Nederlandse leger.¹⁰¹ De Verenigde Staten dreigden met stopzetten van de Marshallhulp als Nederland niet zou stoppen met het geweld. In augustus 1949 kwam er een wapenstilstand en uiteindelijk, na de Ronde Tafel Conferentie waarbij de soevereiniteit werd besproken, werd op 27 december 1949 de onafhankelijkheidsverklaring ondertekend.¹⁰² Ondanks alle politieke omwentelingen in deze periode was de minister-president van Oost-Indonesië Ide Anak Agun Gde Agun was van mening dat: “de band met het adoptiewerk moet voortduren

⁹⁷ Rapport, SAR, 388: CAOI, inv. nr. inventaris 6. (Rapporten betreffende de werkzaamheden).

⁹⁸ Rapport, SAR, 388: CAOI, inv. nr. inventaris 6. (Rapporten betreffende de werkzaamheden).

⁹⁹ De eerste politionele actie was ‘Operatie Product’. Deze operatie was gericht op het innemen van economisch belangrijke gebieden. J. J. P. de Jong en Harry A. Poeze, *Avondschoot: hoe Nederland zich terugtrok uit zijn Aziatisch imperium* (Amsterdam 2011) 34. De Nederlandse politionele acties waren erop gericht het Indonesische archipel opnieuw te kunnen overheersen. In *Ibidem*, 254–254.

¹⁰⁰ Jong en Poeze, *Avondschoot*, 286.

¹⁰¹ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 58.

¹⁰² S. I. Scagliola, *Last van de oorlog: de Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam 2002) 58.

maar dan in de zin van een vriendschappelijke culturele samenwerking en uitwisseling van alles wat daarbij hoort”.¹⁰³

Het Comité wilde koste wat het kost neutraal blijven en zijn hulpoperaties uitvoeren. Toch hadden de politieke gebeurtenissen invloed op het handelen van het Comité. De naam van het Comité was eerder al een gevoelig punt, maar de soevereiniteit problematiseerde deze enorm. Het woord adoptie had voor de Indonesiër een connotatie met afhankelijkheid en ondergeschiktheid.¹⁰⁴ Dit leidde ertoe dat het Comité na de soevereiniteit weinig kans zou maken op vrij vrachtvervoer. Dit loste het Comité tijdelijk op doordat het gebruik ging maken van het vrij vrachtvervoer van het christelijke Zending en Missie. Deze christelijke hulporganisatie had na de soevereiniteitsoverdracht nog wel het privilege van vrij vrachtvervoer in handen, omdat de Indonesische politiek met betrekking tot religieuze groepen tolerant was.¹⁰⁵ Doordat het Comité ook het recht op vrij vrachtvervoer wilde behouden, koos het ervoor om in 1950 zijn naam te veranderen naar Comité van Goede Betrekkingen. Hiermee kon eveneens de overtuiging van gelijkwaardigheid tussen de twee volkeren beter tot uitdrukking worden gebracht en de schijn van onderworpenheid van Indonesië aan Nederland worden ondervangen.¹⁰⁶ Na de soevereiniteitsoverdracht werd het verzenden van goederen door de Indonesische overheid ook ingeperkt en was dit alleen nog mogelijk indien het in het teken stond van cultuuruitwisseling: denk aan boeken en kunst.¹⁰⁷ Wel mochten de culturele banden met onder meer scholen, jeugdorganisaties, vrouwenbewegingen en ziekenhuizen nog worden onderhouden. Dit betekent niet dat de Indonesische bevolking zonder meer behoefte had aan deze band.

4.2 Het werkloze Comité

De contactambtenaresse Hempsing-Gefken van het Ministerie Overzeese gebiedsdelen Oost-Indonesië schreef op 26 december 1948 tijdens de tweede politionele actie een brief aan het Rotterdamse Comité. In deze brief werd een opsomming gegeven van enkele zwaarwegende problemen waar het Comité in die periode tegenaan liep. Ondanks dat de adoptiesteden Makassar, Manado, Ambon (Sulawasi toenmalige Celebes) en Koepan (Timor)

¹⁰³ Verslag 1947-1950, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 5, f. 23. (Verslag van de werkzaamheden).

¹⁰⁴ Briefwisseling, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 19. (Besturen en organisaties).

¹⁰⁵ Beleidsstukken, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 7. (Stukken betreft het beleid van het Comité ten aanzien van de situatie in Indonesië).

¹⁰⁶ Notulen en beleidsstukken, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 1, 2, 82. (Samenwerkingen Comité's Rotterdam en Den Haag).

¹⁰⁷ Beleidsstukken, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 7, 2. (Stukken betreft het beleid van het Comité ten aanzien van de situatie in Indonesië, Stukken betreffende het omzetten van het 'Comité Adoptie' in een Comité van goede betrekkingen Rotterdam/Oost-Indonesië).

tijdens de twee politionele acties uit het zicht van de meest heftige gevechten bleef, was er in Sulawesi door de Nederlandse militairen al vóór de politionele acties veel onrust veroorzaakt.¹⁰⁸

Één van die moeilijkheden was dat het Comité geen voorzitter kon vinden voor het plaatselijk Comité in Makassar. Zij schreef dat de oorzaak hiervan lag in de manier waarop de anti-Nederlandse politiek angst inboezemde bij de Indonesische bevolking.¹⁰⁹ De republikeinen dreigden met geweld naar alle pro-Nederlandse elementen.¹¹⁰ De Indonesische bevolking wilde voorkomen politiek verdacht te worden bevonden door Nederlandsgezind te lijken, omdat zij niet het gevaar wilde lopen vermoord te worden. Voorzitter worden van een Nederlands Comité was om deze reden geen goed plan. Naast de anti-Nederlandse politiek die Indonesische bevolking angst inboezemde, groeide door de gewelddadige Nederlandse politionele acties ook los van de druk van de republikeinen de weerstand van de Indonesische bevolking, ten opzichte van de Nederlanders.

Vóór de eerste politionele actie stond de meerderheid van het Indonesische volk nog welwillend tegenover de Nederlandse aanwezigheid.¹¹¹ Na de tweede politionele actie en het ongelijkwaardige geweld was de Indonesische bevolking nog weinig Nederlandsgezind en zij vroegen zelfs beleefd aan de Nederlanders of zij wilden vertrekken.¹¹² De Nederlanders verloren de gunst van de Indonesische bevolking door de gekozen gewelddadige strategie en boden de Indonesische bevolking weinig veiligheid.¹¹³ De republikeinen hadden daarentegen een aantrekkelijk ideaal van vrijheid en zelfbeschikking.¹¹⁴ Om deze reden wilde een steeds groter wordende groep dat de Nederlanders vertrokken.¹¹⁵ In deze periode was er voor het Nederlandse adoptiewerk geen animo meer. Doordat het Comité in deze periode niet meer op een vrijwillige ondersteuning van de Indonesische bevolking voor het adoptiewerk kon

¹⁰⁸ Ook wel de Celebes-affaire genoemd waarvoor de Nederlandse politiek schadevergoedingen voor heeft moeten betalen. Volkskrant (versie juni 2018) <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/nederland-betuigt-spijt-voor-oorlogsmisdrijven-in-nederlands-indie-~b5f8ad3a/> (augustus 2013) Doel, *Afscheid*, 146.

¹⁰⁹ Briefwisseling, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 26, f. 1-3. (Algemeen; verwante organisaties).

¹¹⁰ Doel, *Afscheid van Indië*, 301.

¹¹¹ Doorn, Hendrix en Vlasblom, *Ontsporing van geweld*, 94.

¹¹² Ibidem, 93.

¹¹³ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 58.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Ibidem.

rekenen kwam het adoptiewerk in praktische problemen: de gestuurde goederen kwamen niet meer op de plaats van bestemming aan.¹¹⁶

Zelfs de Indonesische politiek, die eerder nog pro-Nederlands was, werd in toenemende mate kritisch naar de Nederlandse politiek. Hoe langer de onafhankelijkheidsstrijd duurde, hoe meer weerstand er ontstond. Minister van Binnenlandse Zaken Louis Beel, was ervan overtuigd dat na de tweede politionele actie de politiek in Indonesië opnieuw zou meewerken. Beel zat ernaast.¹¹⁷ Na de tweede politionele actie werd de verwachte politieke medewerking compleet geweigerd en na de onafhankelijkheid kwam daar geen verandering in. In de Volkskrant wordt beschreven hoe de anti-Nederlandse politiek “een soort mode is geworden”.¹¹⁸ Deze groeiende weerstand van de Indonesiër belette de eerdere vruchtbare samenwerking met het Comité.¹¹⁹

De veranderende houding ten aanzien van Nederland bestond niet in een vacuüm maar werd ook beïnvloed door de Verenigde Staten. De contactambtenaresse Hemsing-Gefken schreef: “er is te Makesser onmiskenbaar de neiging om zich te richten op Amerika”. Tussen Indonesië en de Verenigde Staten ontstond in deze periode op verschillende vlakken contact. De Verenigde Staten was bezig met een cultureel offensief. Zij wilde in Makassar een Amerikaans georiënteerde bibliotheek en een discotheek inrichten.¹²⁰ Soekarno maakte zich op zijn beurt geliefd bij de Amerikanen door in 1948 de communistische ‘Madioen-opstand’ de kop in te drukken.¹²¹ De communisten beschuldigden Soekarno er onder meer van dat hij land zou hebben verkocht aan Amerikaanse kapitalisten.¹²² De Verenigde Staten en Indonesië waren in 1948 dan ook bezig met het *Indonesian American Cooperation – Fox Contract*: een handelscontract dat de Amerikanen toegang bood tot het economische leven van Indonesië.¹²³ De Nederlandse politiek was van mening dat dit contract tot stand kwam,

¹¹⁶ Briefwisseling, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 26. (Algemeen; verwante organisaties).

¹¹⁷ Doel, *Afscheid van Indië*, 294.

¹¹⁸ Krantenartikelen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 41. (Persberichten).

¹¹⁹ Briefwisseling, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 26, f. 1-3. (Algemeen; verwante organisaties).

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Mochtar Lubis, *Het land onder de regenboog: de geschiedenis van Indonesië* (Alphen aan den Rijn 1979) 156–157; Doel, *Afscheid van Indië*, 277–279.

¹²² Doel, *Afscheid van Indië*, 278.

¹²³ Verslag, NIMH, 509: DI, inv. nr. 33. (Chronologisch overzicht van de ontwikkeling van het Indonesische vraagstuk in de nationale en internationale politieke verhoudingen (14 augustus – 1 januari 1949) afkomstig van de rijksvoorlichtingdienst).

zodat de Verenigde Staten de zelfstandigheid van Indonesië kon gaan ondersteunen.¹²⁴ De Verenigde Staten, die Nederland op haar vingers tikte voor het toegepaste geweld had, zoals Hempsing-Gefken vaststelde, een toenemend cultureel, politiek en economisch contact met Indonesië. Daarentegen nam het contact tussen Nederland en Indonesië af .

4.3 Gevangen in de politieke strijd

Ondanks de onafhankelijkheid in 1949 bleef er tot 1963 frictie bestaan tussen de Indonesische en de Nederlandse politiek, omdat Nederland Nieuw Guinea als kolonie wilde behouden. In Indonesië was de bevolking ervan overtuigd dat de Indonesische onafhankelijkheid nog niet zou zijn bereikt zolang Nieuw Guinea nog in Nederlandse handen was.¹²⁵ De anti-Nederlandse houding werd door de aanhoudende politieke wrijving gevoed. Deze houding werd door verschillende Nederlandse kranten geconstateerd.¹²⁶ Soekarno maakte duidelijk dat er pas een goede samenwerking kon bestaan wanneer alle conflicten zouden zijn opgelost.¹²⁷ Het Comité zat gevangen tussen de verslechterende politieke verhoudingen van deze twee landen die het juist wilde verenigen.

Bovendien had de jarenlange tegenstrijdige Nederlandse politiek van beschaving en ontwikkeling, geweld en onderdrukking een onomkeerbare uitwerking op de Indonesische bevolking. De uitwerking van de conflicterende Nederlandse politiek is te duiden aan het antwoord op de vraag hoe de Indonesische bevolking het Nederlandse adoptiewerk had ervaren. Zij gaven een even tegenstrijdig antwoord: “wij zijn tegelijk blij en niet blij, dankbaar en niet dankbaar”.¹²⁸ Ook het spreekwoord dat in deze periode ontstond, ontdekt door Alfred van Sprang, Nederlands correspondent in Indonesië, lijkt eenzelfde strekking te hebben die de tegenstrijdige mening over de Nederlandse aanwezigheid bevestigt. Het spreekwoord luidde: “*Doeloeh baik, sekarang merdeka*”. Dit betekent: “vroeger goed, nu vrij”.¹²⁹ De Indonesische bevolking koos ervoor de Nederlandse politiek van beschaven en geweld van zich af te schudden en vrij te zijn.

¹²⁴ Verslag, NIMH, 509: DI, inv. nr. 33. (Chronologisch overzicht van de ontwikkeling van het Indonesische vraagstuk in de nationale en internationale politieke verhoudingen (14 augustus – 1 januari 1949) afkomstig van de rijksvoorlichtingdienst).

¹²⁵ Krantenartikelen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 41. (Persberichten).

¹²⁶ Krantenartikelen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 41. (Persberichten).

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Briefwisselingen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 19. (Besturen en organisaties).

¹²⁹ Krantenartikelen, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 41. (Persberichten).

Het Comité ging tegen haar wil in ten onder, doordat de eerdere koloniale relatie na meer dan drie eeuwen een breekpunt bereikte. Het begon haar werk in 1947 hoopvol en in een verslag van 3 september 1949 klinkt diezelfde verwachting door wanneer wordt besproken hoe de band tussen de Nederlandse en Indonesische bevolking na twee jaar adoptiewerk niet mocht worden verbroken.¹³⁰ Echter, naarmate de weerstand vanuit de Indonesische bevolking tegen de Nederlanders toenam, nam het enthousiasme ten aanzien van de adoptiewerkzaamheden af. Het werk ging weliswaar door, maar zolang de ressentimenten aanhielden moest het Comité onopgemerkt blijven.¹³¹ Toen het Comité opnieuw het adoptiewerk besprak in een verslag uit 1956 stelde het: “het adoptieschip moet steeds varen tussen de politieke ressentimenten”.¹³² Eind 1959 kwam het Comité tot de conclusie dat de politieke verhoudingen tussen Nederland en Indonesië het Comité praktisch werkloos maakte.¹³³ Hierom besloot het Comité in 1959 het adoptieschip aan het anker te leggen.

Conclusie

In deze scriptie is onderzocht hoe het Comité Adoptie Oost-Indonesië haar werkzaamheden uitvoerde tijdens en na de onafhankelijkheidsstrijd. Hierdoor is duidelijk geworden waarom het Comité Adoptie Oost-Indonesië ondanks haar succes genoodzaakt was om na de dekolonisatie van Indonesië in 1959 de ondersteuning van de wederopbouw te staken.

De Nederlandse politiek wilde tussen 1945 en 1949 niet meewerken aan de dekolonisatie van Indonesië. De Nederlandse politiek wilde de paternalistische superieure positie, waarin zij Indonesië hielp met hun ontwikkeling, niet loslaten. De politieke houding van Nederland, evenals het koloniale verleden zette het Comité in een precare positie ten opzichte van de Indonesiër. Dit, doordat de Nederlandse burgerij de Oost-Indische steden en gebiedsdelen wilde adopteren zoals een vader een kind adopteert. Het nadeel van dergelijke humanitaire acties was dat zij door het contrast van de superieure paternalistische helper en de afhankelijke hulpbehoevende, een ongelijke koloniale verhouding in stand hielden. Uit

¹³⁰ Verslag 3 september 1949, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 9, f. 4. (Notulen van de vergaderingen van de adoptiecomité's).

¹³¹ Rapport 6 november 1953, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 6. (Rapport betreffende de werkzaamheden van het Comité van verschijning van het (gedrukte) jaarverslag).

¹³² Rapport 1956. SAR, 388: CAOI, inv. nr. 8, f. 2. (Stukken betreffende voorgestelde opheffing van het Comité).

¹³³ Rapport 17 februari 1959, SAR, 388: CAOI, inv. nr. 8. (Stukken betreffende voorgestelde opheffing van het Comité).

het archief blijkt dat het Comité een dergelijke voortzetting van de koloniale verhoudingen niet wilde aanhouden. Het liet merken dat de adoptiegedachte niet betekende dat het de overtuiging had hiërarchisch beter te zijn dan de Indonesiër. Deze informatie komt echter uit het archief wat zij zelf hebben opgesteld. In dit onderzoek heb ik beperkt inzicht kunnen krijgen in de eventuele negatieve gevolgen van hun aanpak. Een vergelijking met een ander soortgelijk comité had mogelijk verdieping kunnen geven. Wat wel duidelijk naar voren kwam uit het archief was de progressieve houding bij een aanzienlijk aantal Nederlandse burgers, die anders was dan de conservatieve Nederlandse koloniale instelling. Het wilde niet met de Nederlandse politiek geïdentificeerd worden en wisten op basis van reciprociteit een succesvolle bijdrage te leveren aan de wederopbouw van Indonesië. Het Comité Adoptie Oost-Indonesië toont aan dat er ook Nederlanders waren die Nederlandse en Indonesische volkeren wilden verenigen en geweld verafschuwden.

Ondanks het feit dat het Comité door middel van een zeer persoonlijke en gelijkwaardige werkwijze de twee bevolkingsgroepen nader tot elkaar liet komen, waarvoor Nederland massaal in actie kwam om elk 'tweede blikje verf' met de Indonesiër te delen, lukte het het Comité niet om scholen te blijven voorzien van blikjes verf. Het Comité was als een druppel op een gloeiende plaat van 350 jaar koloniale overheersing en zat gevangen in de afbrokkelende politieke verhoudingen tussen deze twee landen. Dit liet de weerstand vanuit Indonesië tegen de Nederlander alleen maar toenemen. Bovendien dreef het Nederlandse politieke en militaire handelen de Indonesische politiek en bevolking in de handen van de Verenigde Staten. Dit alles zorgde ervoor dat het Comité zich gewonnen moest geven aan de aanhoudende politieke strijd en tot een einde kwam.

Het beeld van de progressieve Nederlander die bijdroeg aan de wederopbouw van Indonesië is een belangrijke nuance ten opzichte van het geweldsperspectief en kan van betekenis zijn voor het Nederlandse denken. Zonder deze nuance kan er geen eerlijke blik worden geworpen op de Nederlandse geschiedenis. Voor een nog beter beeld van dit deel van de Nederlandse geschiedenis zal verder onderzoek naar andere burgerinitiatieven die nu buiten schot zijn gebleven op zijn plek zijn. Er zou kunnen worden onderzocht hoe andere burgerinitiatieven hun aanpak legitimeerden en of zij koloniaal of postkoloniaal waren. Eveneens zou verder onderzoek naar de ervaring van de Indonesische bevolking meer inzicht

kunnen bieden in de betekenis en invloed van de werkzaamheden van het Comité Adoptie Oost-Indonesië.

Literatuurlijst

Boeken:

Berge, Tom van den. *H.J. van Mook, 1894-1965: een vrij en gelukkig Indonesië: biografie.*

Bussum: Uitgeverij THOTH, 2014.

Bloembergen, Marieke, R. Raben, en Elsbeth Locher-Scholten, red. *Het koloniale beschavingsoffensief: wegen naar het nieuwe Indië, 1890-1950.* Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde 265. Leiden: KITLV Uitgeverij, 2009.

Doel, H. W. van den. *Het Rijk van Insulinde: opkomst en ondergang van een Nederlandse kolonie.* Amsterdam: Prometheus, 1996.

Doel, H. W. van den. *Afscheid van Indië: de val van het Nederlandse imperium in Azië.* 3. herziene druk. Amsterdam: Prometheus, 2001.

Doorn, Jacobus A. A. van, W. J. Hendrix, en Dirk Vlasblom. *Ontsporing van geweld: het Nederlands-Indonesisch conflict.* 4., herz. Dr. Zutphen: Walburg Pers, 2012.

Escher, R.Th, en Ph.G. de Lange. *“Orde en vrede”: de humanitaire/militaire missie in Nederlands Oost-Indië 1945-1950.* Schimmert: Comité Orde en Vrede, 1997.

Fasseur, C. *De weg naar het paradijs en andere Indische geschiedenissen.* Amsterdam: B. Bakker, 1995.

Freriks, Kester. *Echo's van Indië: de onafhankelijkheid van Indonesië in verhalen en herinneringen.* Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Genneep, 2015.

Heijst, Annelies van, en René Grotenhuis. *Gedreven helpers: een geschiedenis van Cordaids voorlopers: RK Huisvestingscomité, Mensen in Nood, Memisa, Medicus Mundi, Indische Missie Vereniging, Centraal Missie Commissariaat, Cebemo, Vastenactie, Bilance en Bond zonder Naam.* Hilversum: Verloren, 2014.

Jackman, Mary R. *The velvet glove: paternalism and conflict in gender, class, and race relations.* Berkeley: University of California Press, 1994.

Jansen van Galen, John. *Afscheid van de kolonien: het Nederlandse dekolonisatiebeleid 1942-2012*. Amsterdam: Atlas Contact, 2013.

Jong, J. J. P. de, en Harry A. Poeze. *Avondschot: hoe Nederland zich terugtrok uit zijn Aziatisch imperium*. Amsterdam: Boom, 2011.

Kossmann, Ernst H. *De Lage Landen 1780 - 1980: twee eeuwen Nederland en België. Deel 2*. 5e dr. Amsterdam: Elsevier, 1986.

Liempt, Ad van, *Nederland valt aan: op weg naar oorlog met Indonesië, 1947* (Amsterdam - 2012).

Limpach, Rémy. *De brandende kampongs van Generaal Spoor*. Amsterdam: Boom, 2016.

Locher-Scholten, Elsbeth. *Ethiek in fragmenten: vijf studies over koloniaal denken en doen van Nederlanders in de Indonesische archipel 1877-1942*. HES studia historica 5. Utrecht: HES Publishers, 1981.

Lubis, Mochtar. *Het land onder de regenboog: de geschiedenis van Indonesië*. Alphen aan den Rijn: A. W. Sijthoff, 1979.

Luttikhuis, Bart, en Anthony Dirk Moses, red. *Colonial Counterinsurgency and Mass Violence: The Dutch Empire in Indonesia*. Routledge Studies in the Modern History of Asia 99. London: Routledge, 2014

Oostindie, Gert, Ireen Hoogenboom, en Jonathan Verwey. *Soldaat in Indonesië, 1945-1950: getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis*. Amsterdam: Prometheus, 2016.

Roo, Jos de, en Albert Helman. *Groot geld tegen klein geld: de voorgeschiedenis van Sticusa, uitgegeven op 26 februari 1988 ter gelegenheid van de herdenking van de oprichting van Sticusa op 26 februari 1948*. Amsterdam: Stichting voor Culturele Samenwerking, 1988.

Scagliola, S. I. *Last van de oorlog: de Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking*. Amsterdam: Balans, 2002.

Stevens, Harm. *Gepeperd verleden: Indonesië en Nederland sinds 1600*. Amsterdam : Nijmegen: Rijksmuseum ; Uitgeverij Vantilt, 2015.

Young, Robert. *Postcolonialism: An Historical Introduction*, 2004.

Zweers, Louis. *De gecensureerde oorlog: militairen versus media in Nederlands-Indië 1945-1949*. Zutphen: Walburg Pers, 2013.

Artikelen:

Groen, Petra. "Colonial Warfare and Military Ethics in the Netherlands East Indies, 1816–1941". *Journal of Genocide Research* 14, nr. 3–4 (november 2012): 277–96.

Jansen Hendriks, Gerda. "Een voorbeeldige kolonie: Nederlands-Indië in 50 jaar overheidsfilms, 1912-1962". University of Amsterdam, 2015.

Jansen Hendriks, Gerda. "Not a colonial war': Dutch film propaganda in the fight against Indonesia, 1945–49". *Journal of Genocide Research* 14. 3-4 (2012): 403-418.

Touwen, Jeroen. "Paternalisme en protest. Ethische Politiek en nationalisme in Nederlands-Indië, 1900-". *Leidschrift*, 15.3, 15.3 (2000).

Niet uitgegeven literatuur:

Hartman, Marjolein, *Geschiedschrijving in Nederlandse schoolboeken. De weergave van de dekolonisatie van Indonesië in het Nederlandse geschiedenisonderwijs tussen 1945-2013*. Master's thesis Geschiedenis, Educatie en Communicatie, Utrecht 2014.

Krombeen, Adinda. *Balanceren tussen Principe en Praktijk. Neutraliteit in humanitaire hulpverlening*. Thesis Geschiedenis Internationale Betrekkingen, Utrecht 2006.

Wiel, Joep van der. *Het nieuwe wonder: over het ontstaan van het Nederlandse omroepbestel, 1919-1930*. Doctoraalscriptie Geschiedenis, Utrecht 2006.

Internet:

Harald Fischer- Tiné, *Postcolonial Studies (versie juni 2018)*<http://ieg-ego.eu/en/threads/theories-and-methods/postcolonial-studies> (20 november 2012)

IS Geschiedenis (versie mei 2018) <http://www.isgeschiedenis.nl/nieuws/politionele-acties-en-de-excessennota/> (19 juni 2012)

Volkskrant (versie juni 2018) <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/nederland-betuigt-spijt-voor-oorlogsmisdrijven-in-nederlands-indie-~b5f8ad3a/> (augustus 2013)

Bronnen

Nederlands Instituut voor Militaire Historie Den Haag

Inv. nr.33, Chronologisch overzicht van de ontwikkeling van het Indonesische vraagstuk in de nationale en internationale politieke verhoudingen (14 augustus – 1 januari 1949) afkomstig van de rijksvoorlichtingdienst

Inv. nr. 47, *Een toelichting op de Verklaring van de Nederlandsche regering. 10 feb 1946*

Stadsarchief Rotterdam

Inv. nr. 1, Notulen van vergaderingen van het Comité op 2 oktober 1947

Inv. nr. 2, Stukken betreffende het omzetten van het 'Comité Adoptie' in een Comité van goede betrekkingen Rotterdam/Oost-Indonesië

Inv. nr. 3, Staten houdende overzicht van werkzaamheden van het Comité

Inv. nr. 4, Conceptverslag van werkzaamheden van het Comité

Inv. nr. 5, Verslag van de werkzaamheden

Inv. nr. 6, Rapport betreffende de werkzaamheden van het Comité van verschijning van het (gedrukte) jaarverslag

Inv. nr. 7, Stukken betreft het beleid van het Comité ten aanzien van de situatie in Indonesië

Inv. nr. 8, Stukken betreffende voorgestelde opheffing van het Comité

Inv. nr. 9, Notulen van de vergaderingen van de adoptiecomite's

Inv. nr. 18, Notulen van vergaderingen met vertegenwoordigsters van vrouwenorganisaties

Inv. nr. 19, Besturen en organisaties

Inv. nr. 26, Algemeen; verwante organisaties

Inv. nr. 28, Boeken en bibliotheken

Inv. nr. 29, Bedankbrieven

Inv. nr. 41, Persberichten

Inv. nr. 43, Reciprociteit

Inv. nr. 82, Samenwerkingen Comité's Rotterdam en Den Haag